УДК 347.4:131
DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.1.46

ВИДИ СТРОКІВ ЗАХИСТУ ПРАВ І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ

Парасюк М.В.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Інституту права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-8600-5264

Парасюк М.В. Види строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві.
У статті на підставі комплексного системного аналізу розглянуто види строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві. Актуальність теми зумовлена тим, що захист є однією з основних гарантій прав і свобод людини та громадянину у сфері цивільно-правових відносин. Встановлені строки захисту прав і законних інтересів визначають умови судового захисту порушеного суб'єктивного права. Час впливає на правові відносини через юридичні факти та визначає часові межі здійснення та захисту суб'єктивних прав і обов'язків. Об'єктом дослідження є норми цивільного права, що визначають строки захисту прав і законних інтересів. Предметом дослідження – безпосередньо саме поняття, сутність і види строків, що визначають тимчасові періоди, з якими норми цивільного права пов'язують певні правові наслідки щодо захисту прав і законних інтересів. Методологічну основу склали загальнонаукові (діалектичний і системно-структурний) та спеціальні методи дослідження – формально-юридичний, історико-правовий, порівняльно-правовий, логічного та лексико-граматичного тлумачення правових норм. Вказано, що правовий строк є умовно самостійний юридичний факт, дія якого проявляється тільки у межах складного юридичного складу в сукупності з подіями або діями. Строки захисту прав і законних інтересів є матеріально-правовим інститутом. Інститут строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві має матеріально-правове та процесуальне значення, що полягає у здатності впливати на рух процесу розвитку цивільно-процесуальних відносин у контексті захисту прав і законних інтересів. Види строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві мають єдність мети – забезпечення стабільності правовідносин, що склалися, а також єдність процесуальних функцій, як підстави для процесуального захисту у справі. Види строків захисту знаходяться у безпосередньому зв'язку з правовідносинами, що дозволяє виділити у зазначених правовідносинах: суб'єктів, особи, від дій яких залежить ініціювання можливості застосування строку; підставу – юридичні факти, які зумовлюють початок перебігу строку; предмет; правові наслідки.
Ключові слова: позовна давність, процесуальні правовідносини, розумний строк, систематизація, термін.

Parasyuk M.V. Types of time limits for the protection of rights and legitimate interests in civil law.
Based on a comprehensive systematic analysis, the article examines the types of time limits for the protection of rights and legitimate interests in civil law. The relevance of the topic is due to the fact that protection is one of the main guarantees of human and civil rights and freedoms in the field of civil law relations. The established time limits for the protection of rights and legitimate interests determine the conditions for judicial protection of a violated subjective right. Time affects legal relations through legal facts and determines the time limits for the exercise and protection of subjective rights and obligations. The object of the study is the norms of civil law that determine the time limits for the protection of rights and legitimate interests. The subject of the study is the very concept, essence, and types of time limits that determine the time periods with which the norms of civil law associate certain legal consequences regarding the protection of rights and legitimate interests. The methodological basis consists of general scientific (dialectical and systemic-structural) and special research methods – formal-legal, historical-legal, comparative-legal, logical, and lexical-grammatical interpretation of legal norms. It is indicated that a legal term is a conditionally independent legal fact, the effect of which manifests itself only within the framework of a complex legal structure in conjunction with events or actions. The terms for the protection of rights and legitimate interests are a substantive legal institution. The institution of terms for the protection of rights and legitimate interests in civil law has substantive and procedural significance, which consists in its ability to influence the development of civil procedural relations in the

context of the protection of rights and legitimate interests. The types of time limits for the protection of rights and legitimate interests in civil law have a common goal – to ensure the stability of existing legal relations, as well as the unity of procedural functions as a basis for procedural protection in a case. The types of protection periods are directly related to legal relations, which allows us to identify the following in these legal relations: subjects, persons whose actions determine the initiation of the possibility of applying the period; grounds – legal facts that determine the beginning of the period; subject matter; legal consequences.

Key words: statute of limitations, procedural legal relations, reasonable period, systematization, term.

Постановка проблеми. Завданням цивільного судочинства є захист порушених чи оспорюваних прав і законних інтересів, зміцнення законності, формування поважного ставлення до закону. Учасники правотворчої діяльності встановлюють строки здійснення цивільних прав, коли уповноважений суб'єкт міг би скористатися своїм правом. Поряд із зазначеними строками важливе значення у забезпеченні прав суб'єкта мають передбачені у цивільному законодавстві строки захисту цивільних прав. Строки є важливою складовою механізму цивільно-правового регулювання суспільних відносин. Строки відіграють важливу роль у правовому регулюванні економічних відносин, визначаючи початок і кінець дії правових відносин, упорядковують цивільний оборот і стабілізують майнові відносини. Встановлення строку законом, судом, у правових актах, має значення для захисту прав і законних інтересів у цивільному праві. У чинному цивільному законодавстві недостатньо повно розкрито понятійний апарат строків захисту цивільних прав. Забезпечення ефективності функціонування інститутів цивільного процесуального права зумовлює необхідність удосконалення законодавчої регламентації строків.

Мета дослідження – полягає у комплексному системному аналізі правової природи, сутності та видів строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві, визначенні їх матеріально-правового та процесуального значення, а також з'ясуванні ролі строків як юридичних фактів у механізмі здійснення і судового захисту суб'єктивних цивільних прав та забезпечення стабільності цивільних правовідносин.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти строків у цивільному праві розглядали вчені: О. Андрійчук, Ю. Білоусов, К. Возняковська, Т. Вахонєва, С. Гусарєв, П. Гуйван, Р. Демків, С. Заїка, О. Кіріяк, В. Куценко, Т. Леоненко, П. Лупинська, В. Луць, Г. Мацьків, О. Подвірна, М. Сорока, О. Шиян і інші. У зв'язку з рекодифікацією положень книги першої Цивільного кодексу України є доцільність дослідження строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві.

Виклад основного матеріалу. Поняття «строк» характеризує відносини у цивільному праві в контексті часу та простору та належить до юридичних фактів. За «строком» слід розуміти встановлюваний законом, правочином або судом період часу, що обчислюється роками, місяцями або днями, або момент у часі, що визначається календарною датою, вказівкою на подію, яка має неминуче наступити, або на дію, яка має бути вчинена, призначений для своєчасної реалізації суб'єктами правовідносин. Категорія строк має методологічне та практичне значення, є системним утворенням, в якому знаходять функціональне призначення всі цивільно-процесуальні засоби регулювання.

Сутність строків і термінів полягає у двоїстості реальних явищ і правових моделей. В обох аспектах строк і термін виступає самостійним елементом цивільного права. У проєкті оновлення (рекодифікації) положень книги першої Цивільного кодексу України зазначено, що строком є період у часі, зі спливом якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення. Терміном є момент у часі, з настанням якого пов'язана дія чи подія, яка має юридичне значення [1].

К. Возняковська і О. Кіріяк зазначають, що згідно зі статтею 251 Цивільного кодексу України, поняття «строк» і «термін» мають ключове значення у цивільно-правових відносинах, оскільки визначають часові межі для реалізації прав і виконання обов'язків суб'єктами цивільних правовідносин. Проте досліджуваний нами соціальний феномен також є і формою існування правової матерії та формою суспільного буття загалом [2, с. 255].

Підстави систематизації визначаються предметно-об'єктною сферою дослідження, цілями і завданнями, специфічними характеристиками об'єктів. Можна виділити такі підстави систематизації строків щодо захисту суб'єктивних прав і законних інтересів у цивільному праві.

1. За способом встановлення розрізняються: нормативні, тобто встановлені нормативно-правовими актами всіх рівнів. До них відносяться договірні та судові строки.

2. За ступенем обов'язковості строк може бути: імперативним; диспозитивним; імперативно-диспозитивними.

3. За предметом регулювання поділяються на матеріальні та процесуальні. Ця підстава пов'язана з тим, що захист суб'єктивного права і законного інтересу це період часу, протягом якого

існуюче суб'єктивне право і законний інтерес забезпечується правовими діями та процедурами відновлення або визнання у разі порушення або оскарження, що включає єдність матеріальних і процесуальних строків, зокрема строків примусового виконання рішень.

4. За призначенням у механізмі правового регулювання виділяють строки: існування прав; захисту права; преклюзивні; виконання обов'язків, з якими зв'язані суб'єктивні права і законні інтереси іншої сторони правовідносини. Чинне цивільне законодавство, за відсутності легального визначення поняття преклюзивного строку, не завжди дозволяє однозначно встановити, чи є строки, що містяться в нормах цивільного права, преклюзивними або строками позовної давності. До ознак преклюзивних строків можна віднести: строк встановлений для здійснення права в непорушеному стані; строк не може бути відновлений, призупинений або перерваний; наявність певної диспозитивності в частині визначення початку обчислення строку та його тривалості; застосування судом строку не за заявою сторони в спорі, а за власною ініціативою внаслідок включення строку до переліку юридично значущих обставин.

На підставі статті 267 «Наслідки спливу позовної давності» Цивільного кодексу України, у виняткових випадках, коли суд визнає поважну причину пропуску строку позовної давності, порушене право фізичної особи підлягає захисту [3].

Причини пропуску строку позовної давності можуть визнаватися поважними, якщо вони мали місце в останні шість місяців строку давності, а якщо цей строк дорівнює шести місяцям або менше шести місяців – протягом строку давності. В інших випадках, у тому числі, коли учасниками цивільних правовідносин є не фізична особа, пропущений строк позовної давності не підлягає відновленню. Строк позовної давності підлягає застосуванню виключно за заявою сторони у спорі, зробленій до винесення рішення. Закінчення строку позовної давності не виключає виконання обов'язку стороною в зобов'язанні добровільно. Тобто обов'язковим є вольовий елемент у поведінці учасника цивільних правовідносин. Доцільно відзначити, що у проєкті положень книги першої Цивільного кодексу враховано вимоги Закону України «Про внесення зміни до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України щодо поновлення перебігу позовної давності» [4].

5. За правовими наслідками строки поділяють на ті, що: встановлюють, змінюють і припиняють право.

6. Залежно від способу встановлення виділяють строки, що визначаються: календарною датою; закінченням періоду часу; вказівкою на подію, що має наступити.

7. За ступенем визначеності можна назвати строки: абсолютно визначені; невизначені; відносно визначені. До відносно визначених строків можна віднести строки, зумовлені поняттями, які мають оцінний характер. Іноді критерієм строку, після якого фізична чи юридична особа вправі звернутися за захистом свого права або законного інтересу є його розумність. Закон не дає визначення поняття «розумність». У визначенні розумності строку важливі критерії: характер зобов'язання, взаємовідносини сторін, умови, що впливають на можливість своєчасного виконання зобов'язань і інші обставини, що мають значення.

На думку В.І. Куценка, Т.Є Леоненко та О.Ю. Шиян розумний строк в цивільному процесуальному праві України – це термін, у який здійснюються неупереджені, справедливі та своєчасні вирішення та розгляд цивільних справ із ціллю ефективної охорони оспорюваних, невизнаних чи порушених інтересів держави, інтересів і прав юридичних осіб, інтересів, свобод або прав фізичних осіб [5, с. 18].

Розумний строк у цивільних правовідносинах – період часу, необхідний для вчинення учасником цивільних правовідносин дії, юридично значущої для виконання зобов'язання. Визначення розумності строку в кожному конкретному спорі належить на розсуд суду. При визначенні строків захисту цивільних прав і законних інтересів Цивільний кодекс України містить такі визначення строків як «негайно». Наприклад, боржник повинен виконати обов'язок у семиденний строк від дня пред'явлення вимоги, якщо обов'язок негайного виконання не випливає із договору або актів цивільного законодавства. Чітких часових параметрів для даного строку в Цивільному кодексі України немає.

У частині 6 ст. 8 «Права споживача у разі придбання ним товару неналежної якості» Закону України «Про захист прав споживачів» зазначено, за наявності товару вимога споживача про його заміну підлягає негайному задоволенню, а в разі виникнення потреби в перевірці якості – протягом чотирнадцяти днів або за домовленістю сторін [6].

Відповідно до частини 3 статті 11 Закону України «Про виконавче провадження» строки обчислюються в робочих днях, місяцях і роках. Якщо зазначеним законом не встановлено інше, то перебіг строку, що обчислюється роками, місяцями або днями, починається на наступний день після календарної дати або дня настання події, якою визначено початок строку [7].

Виходячи з вказаного Закону при негайному виконанні вимог, що містяться у виконавчому документі, початком виконання слід вважати день не пізніше першого робочого дня після надходження виконавчого документа на виконання. Дане визначення строку як «негайно» може бути прийнято у відносинах, що регулюються цивільним законодавством.

Цивільний кодекс України містить такий вид строку захисту цивільних прав і законних інтересів як «без зволікання». Вказівка на такий строк міститься, наприклад, у частині 3 статті 89 «Державна реєстрація юридичної особи» Цивільного кодексу України «Відмова у державній реєстрації, а також зволікання з її проведенням можуть бути оскаржені до суду».

Поняття «без зволікання» та «негайно» можна визначити як синоніми. Стосовно різних відносин поняття цих строків відрізняється, тобто даний строк єдиним і універсальним визнати не можна. Без зволікання і «негайно» є ідентичними поняттями строку захисту прав і законних інтересів, які означають необхідність вчинення юридично значимої дії, яка є можливою, у мінімально необхідний строк. У кожному конкретному випадку такий строк відрізнятиметься залежно від відносин, що регулюються цивільним законодавством. У чинному Цивільному кодексі України вираз «негайно» використовується у п'ятдесяти трьох випадках.

8. За типовістю для правових відносин у цивільному праві виділяють строки: загальні; спеціальні. Існують цивільні правовідносини, на які строк позовної давності не поширюється, вони перелічені у ст. 268 Цивільного кодексу України. До них відносяться: на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом; на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу; на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, крім випадків визначених законом, на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування) та інші. Однак вимоги, пред'явлені після закінчення трьох років з моменту виникнення права на відшкодування такої шкоди, задовольняються за минулий час не більше ніж за три роки, що передували пред'явленню позову, за винятком випадків, передбачених статтею 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»; інші вимоги, встановлені законом [8]. Перелік таких вимог є відкритим.

Наведені критерії систематизації дозволяють впорядкувати різноманіття цивільно-правових строків, до яких залежно від інституційного призначення належать: строки для створення, реорганізації та ліквідації юридичних осіб; строки для вимоги про виконання зобов'язання; строки для цінних паперів; строки захисту авторських і суміжних прав; строки позовної давності, в тому числі спеціальні строки позовної давності; строки, встановлені судом для виконання судової постанови; строки для виникнення права власності; строки припинення права власності; строки за відкладальними обставинами для звернення з вимогою; інші строки, в тому числі строки захисту авторських і суміжних прав.

Строки захисту права можуть як зумовлюватися волею учасників цивільних правовідносин, що проявляється у встановленні відповідного строку в зобов'язанні (зокрема у зобов'язаннях із визначеним строком виконання, де перебіг позовної давності розпочинається після спливу строку виконання), так і не залежати від їх волевиявлення, оскільки можливість впливу на такі строки прямо виключена приписами закону.

Цифровізація суспільних відносин призвела до виникнення цифрових прав, що потребують цивільно-правового регулювання захисту прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб і відповідно строків їх захисту. Правове регулювання відносин, основу яких складають цифрові права, включає правове та технічне регулювання. Під час подання документів відбувається попередня перевірка з можливістю повторного надсилання відхилених документів. З метою забезпечення безпеки документи, що подаються, можуть підписуватися посиленим кваліфікованим електронним підписом [9, с. 403].

Визначений при обчисленні строку позовної давності та строку на звернення до суду момент звернення до суду має особливості у разі реалізації права на звернення до суду у електронній формі. Подання процесуальних документів в електронному вигляді здійснюється через Єдину судову інформаційно-телекомунікаційній систему [10].

В практиці Верховного Суду сформувалося два підходи щодо допустимості або недопустимості звернення до суду з електронним процесуальним документом шляхом його направлення на офіційну електронну пошту суду:

– звернення до суду з електронним процесуальним документом шляхом направлення на офіційну електронну адресу суду є належним і допускається;

– належним способом звернення до суду з процесуальними документами в електронній формі є направлення їх через підсистему «Електронний суд», а спосіб звернення осіб, які беруть участь у справі, шляхом направлення підписаних електронних документів на офіційну електронну пошту судів не передбачений чинним цивільним процесуальним законодавством [11].

Строки здійснення прав у межах цивільних правовідносин характеризуються низкою специфічних рис, зокрема:

- ✓ для строків, що ґрунтуються на цифрових юридичних фактах, притаманна можливість їх автоматизованої зміни, що зумовлює необхідність запровадження спеціальних правил обчислення строків, у тому числі строків захисту суб'єктивних прав;
- ✓ момент, який враховується при обчисленні строку позовної давності та строку звернення до суду, набуває особливого значення у разі реалізації права на судовий захист шляхом подання документів в електронній формі.

Специфіка правовідносин, що виникають на підставі цифрових юридичних фактів, обумовлює необхідність внесення змін у статтю 253 «Початок і закінчення строку» проєкту Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої».

С. Гусарєв зазначає, на підставі аналізу різних теоретичних підходів до розуміння правової природи строку та його місця в системі цивільного права України, найбільш обґрунтованим є розуміння строку як темпоральної характеристики об`єктивної дійсності (часова форма), що впливає на правовідносини. З настанням перебігом і спливом цієї характеристики настають певні юридичні наслідки [12, с. 140].

Висновки. Захист суб'єктивних цивільних прав здійснюється у передбачені законом способи. Але можливість захисту права обмежена певним строком, після закінчення якого право на захист втрачається. Захист цивільних прав і законних інтересів тісно пов'язаний з інститутом строку, який відіграє службову роль у справі впорядкування цивільних правовідносин, забезпечення їх стійкості та визначеності, зміцнення цивільного обороту та договірної дисципліни.

Строк захисту права та законного інтересу слід розуміти як певний часовий проміжок, у межах якого чинне суб'єктивне право і законний інтерес гарантуються правовими засобами їх визнання чи відновлення у разі порушення або оспорювання. Такий строк охоплює взаємопов'язаність матеріально-правових строків звернення до юрисдикційних органів і процесуальних строків, зокрема строків виконання рішень органів, наділених юрисдикційними повноваженнями.

Систематизація строків захисту прав і законних інтересів у цивільному праві здійснюється за низкою критеріїв, до яких належать: спосіб їх установлення, ступінь обов'язковості, предмет правового регулювання, функціональне призначення в механізмі правового регулювання, правові наслідки спливу строку, а також рівень їх визначеності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої» № 14056 від 21.09.2025 р. URL. https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/57356.
2. Возняковська К.А., Кіріяк О.В. Строки у цивільному праві України: проблеми класифікації та правозастосування. *Аналітично-порівняльне правознавство.* 2025. Випуск 02. С. 252-259. DOI https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.34. URL. http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/327041/316856.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15.
4. Про внесення зміни до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Цивільного кодексу України щодо поновлення перебігу позовної давності: Закон України від 14.05.2025 р. № 4434-IX. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 4434-20.
5. Куценко В.І., Леоненко Т.Є., Шиян О.Ю. Проблемні аспекти принципу розумності строків розгляду справи судом у цивільному судочинстві України. *Науковий вісник ХДУ. Серія Юридичні науки*. 2023. № 4. С. 15-19. DOI https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2023-4-3. URL. https://lj.journal.kspu.edu/index.php/lj/article/view/387/355.
6. Про захист прав споживачів: Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12.
7. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 р. № 1404-VIII. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19.
8. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. URL. https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/638-15/conv.
9. Ковалів М.В., Єсімов С.С., Ярема О.Г. Інформаційне право України: навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. 416 с.
10. Про затвердження Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Рішення Вищої ради правосуддя від 17.08.2021 р. № 1845/0/15-21. URL. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21.

11. Сакура Н. Використання ЄСІТС під час розгляду цивільних справ: огляд окремих правових позицій ВС. Верховний Суд. URL. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_ESITS.pdf.
12. Гусарєв С.Д. Функція строків в цивільному праві України. *Правова позиція.* 2023. № 3 (40). С. 137-144. DOI https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.27. URL. https://legalposition.umsf.in.ua/archive/2023/3/27.pdf.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.12.2025
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026

© Парасюк М.В., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0